

ՊԵՐՍԿԵՍՏԵՆԻ ՔԻՐՈՒՆԵՐԸ*)

I

Քիւրդ կամ քիւրտ պարսկական բառ է, որ նշանակում է հզօր, զօրեղ.—մի ածական, որ խիստ յատուկ է այդ ցեղին և ճշգրիտ կերպով բնորոշում է քիւրդ ժողովրդին։ Արարները այդ ժողովրդին կոչում են քարտ, իսկ քիւրդները իրանց ասում են քարտմանջէ և համարում են իրանց արարական ցեղից սերուած։ Յոյն գրող Քսենոֆոնը ևս իր «Անարագիս» գրուածքում յիշատակում է «Կարդուխ» ցեղը, որ այժմեան քրդերի նախահայրերն են։

Քիւրդները Փոքր Ասիայում բոնում են Հայաստանի և Միջագետքի մէջ եղած բարձրութիւնները և հողերը։ Ամբողջ Քիւրդիստանը ծածկուած է լեռնային շղթաներով, բարձրաբերձ սարերով, որոնց վրայ թառած, բուն դրած ապրում է քիւրդ ազգաբնակութիւնը, բաղկացած մօտաւորապէս 2¹/₂ միլիոն հոգուց։ Ամբողջ Քիւրդիստանը բաժանուել է երկու տէրութիւնների՝ Թիւրքիայի և Պարսկաստանի մէջ։ Քիւրդ ժողովրդի մեծ բաժինը, մօտաւորապէս 1¹/₃ միլիոնը հաշւում են Թիւրքիայում։ Ղրանք ապրում են գլխաւորապէս Դէրսիմի, Վանի, Բայազէզի, Մասունի, Աղբակի, Բաղէշի, Մուշի, Շատախի, Մոկսի գաւառաձաւերում։ Մէկ միլիոնի չափ ապրում են Պարսկաստանում։ Ռուսական երկրներում, Անդրկովկասում, ապրում են մօտ 70,000 քրդեր։

*) Մի անգամ և ընդմիշտ ասենք, որ այս յօդուածը գրելիս ձեռքի տակ ունեցել եմ մի քանի հայերէն հատուկոր յօդուածներ, էլիլէ Ռէկլիւի՝ Լազիստան, Հայաստան և Քիւրդիստան գիրքը և Ж. Декеръ.-ի «Ճանապարհորդութիւն դէպի Արարատ» գրքի Курды и Иезиды գլուխը։

Քիւրդդիստանի մեծագոյն մասը ճանաչում է Օսմանեան կառավարութեան գերշխանութիւնը, իսկ ամբողջ քիւրդերի համար Սուլթանը համարուում է մեծ խալիֆ:

Սակայն շատ տեղերում կախումը օսմանեան կառավարութիւնից լոկ անուանական է: Հարիւրաւոր դէպքերից և փաստերից յիշենք մի երկուսը: Ամբողջ կէս դար, դեռ էլ աւելի երկար ժամանակ օսմանեան կառավարութիւնը արեւնահեղ կըռիւններ է մղել Դերսիմի դէմ, քանի՜ քանի՜ անգամ ահագին զօրքով յարձակուել է այդ մի ափ, բայց քաջարի լեռնականների վրայ և յաղթուած յետ է դարձել: Բերենք մի այլ օրինակ. պարսկա-տաճկական սահմանագլխում ապրում է յայտնի Իրադուլլահ Շէյխի որդին, Շէյխ Մահմադ Սըդիկը, որը ահագին հեղինակութիւն է վայելում քիւրդերի մէջ: Նա կարիքի դէպքում կարող է պարսից կառավարութեան դէմ հանել առնուազն 50000 քիւրդ: Ժիշտ պարսկա-տաճկական սահմանագլխում նա երկու տարի առաջ ձեռնարկել էր մի բերդի շինութեան, իբր թէ իր երկիրը պարսկաբնակ քիւրդ ցեղերի պարբերական յարձակումներից ազատ պահելու նպատակով: Միայն բերդի շինութիւնը վերջանալուց յետոյ պարսից կառավարութիւնը հասկացաւ, որ ռազմագիտական տեսակէտից ապագայում կարող է շատ վտանգաւոր լինել այդ անառիկ բերդը: Վալիաթի հրամանով Խոյի և Ուրմիի ընդհանուր դատաւորը բանակցութիւններ է սկսել շէյխի հետ այդ բերդի առթիւ: Բերդը շինուած է սահմանագիծ առուից այն կողմը, որ կազմում է օսմանեան հող: Բերդը դեռ կանգուն է:

Սալմաստից երկու ժամուայ հեռաւորութեան վրայ, Ճաւա բերդաւանի շրջակայքում բուն դրած Զաֆար-աղայից պարսից կառավարութիւնը սարսափում է: Զաֆար-աղան հազիւ 200 կռուող աշիրէթներ ունենայ, բայց մօտիկ գաւառները ահ ու դողի մէջ է պահում: Պարսից կառավարութիւնը իհարկէ ուզում է բնաջինջ անել նրան, բայց չի համարձակուում:

Ռուս-տաճկական պատերազմից յետոյ քիւրդերի մէջ մուտք գործեց քաղաքական անկախութեան ձգտումը: Փորձեր են եղել նոյնիսկ հիմնելու մի «քիւրդական դաշնակցութիւն»: Քիւրդդիստանը տուել է շատ սակաւաթիւ կրթուած, Ներսիս տեսած լուսաւորուած անձնաւորութիւններ, որոնց այսպէս թէ այնպէս յայտնի չափով զբաղեցրել է «Ազատ Քիւրդդիստանի» գաղափարը: Աւելորդ չհամարուի յիշել, որ դեռ անցեալ տարի Ներսիսայում հրատարակուում էր «Քիւրդդիստան» թերթը Բէդրիսան բէյի խմբագրութեամբ, որը արծարծում և պաշտպանում էր անկախ Քիւրդդիստանի գաղափարը, բայց յետոյ,

ինչպէս յայտնի է, այդ առաջաւոր քիւրդն անգամ կաշառուեց օսմանեան կառավարութիւնից և յետ կանգնեց իր բարոզած մտքերից:

«Քիւրդիստանից» զատ, քիւրդերի մէջ գործել են պատըրաստուած քիւրդ շրջիկ քարոզիչ-պրոպագանդիստներ, որոնց նպատակն է եղել ներշնչել և հասկացնել օսմանեան կառավարութեան նենգ խաբէութիւնները, հող և մտքեր պատրաստել ապագայ «Ազատ Քիւրդիստանի» համար, քիւրդ ցեղերին բարձրացնել անգիտակից դրութիւնից և աչքները ուղղել դէպի հեռուն:

Այդ բոլոր փորձերը և ջանքերը, ճիշտ է, չեն առաջացրել առանձին շօշափելի և աչքի դարձող հետևանքներ, բայց չեն էլ անցել միանգամայն ապարդիւն: Ասում եմ, քիւրդերը այնքան գիտակցութեան են եկել, որ մի ժողովրդի դէմ կռուելիս երբեք նախայարձակ չեն լինում, այլ պահանջում են, որ առաջ տաճիկ զօրքը յարձակուի, ապա իրանք: Վերջին երկու տարին նման օրինակներ շատ է տուել տաճիկական Քիւրդիստանը: «Մենք մի անգամ լաւ խրատուեցինք *), պատճառաբանում են քիւրդերը, էլ չենք խաբուիլ: Առաջ թող կառավարութեան զօրքը գնայ, մենք էլ նրանց կը հետևենք, կամ թող մեզ կառավարութիւնը տայ յարձակուելու ֆէրմանը, դնենք ծոցներս, ապա նախայարձակ լինենք, որպէսզի՝ եթէ կառավարութիւնը ուզենայ մեզքը բարդել մեզ վրայ, մենք կարողանանք այդ ֆէրմանով արդարանալ Եւրոպայի առաջ»:

Մի քանի տեղերում քիւրդերը ամուսնական, խնամիական կապեր են հաստատում ասորիների, թուրքերի, նոյնիսկ հայերի հետ: Թէև ընդհանրապէս քիւրդերը կոպիտ և անտաշ են, բայց կան և գեղեցիկ ցեղեր, բարձրահասակ, խոշոր և սև աչքերով, թուխ, սև առնական դէմքով: Կան և այնպիսի քիւրդեր, որոնք ունեն կապոյտ աչքեր, շէկ մազեր: Քիւրդ կիւնը ընդհանրապէս գեղեցիկ է, ունի կանոնաւոր գծագրութիւն, մեծ աչքեր, արծուային քիթ, խոշոր և կանոնաւոր կազմուածք, երկար մազեր: Քիւրդ կանայք զանազան ոսկէ օղեր (խզմա) անցկացնելով ուռզներից՝ միանգամայն այլանդակում են բնական գեղեցկութիւնը. շատ տեղերում ականջօղեր են գործածում, զանազան նախշեր նկարում երեսներին վրայ: Քիւրդ կանայք էլ այդ մարդկանց նման սիրում են զէնք, նրանք արի-

*) Ակնարկում են հայկական կոտորածը:

են և հարկ եղած դէպքում իրանց ամուսինների հետ միասին կռուի դաշտ են նետուում:

Քիւրդները բաժանուած են զանազան մեծ ու փոքր ցեղերի: Այդ ցեղերից իւրաքանչիւրը ունի իր ցեղապետ շէյխը կամ աղա-բէյը, որը գրեթէ լիազօր, անկախ պետ է համարւում իր աշիրէթների և ռայայի համար: Այդպիսի ցեղերի և ցեղապետների թիւը Քիւրդիստանում շատ մեծ է: Այս երևոյթն էլ որոշ տեղ է բռնում ազատ Քիւրդիստան կազմելու արգելառիթ պատճառների երկար շարքի մէջ: Այդ ցեղերը յաճախ ընդհարւում են իրար հետ, մեծ կոտորած տալիս և ահագին աւերումներ առաջ բերում: Շատ ցեղերի մէջ անհաշտ թշնամութիւն է տիրում:

Քիւրդները բաժանւում են երկու կրօնի, սիւննի և եզդի: Քիւրդերի մեծագոյն մասը կազմում են սիւննիները, որոնք ապրում են գլխաւորապէս տաճկական Քիւրդիստանում: Պարսկաստանի բոլոր քիւրդերն էլ պատկանում են սիւննի դաւանանքին: Եզդիները չկան Պարսկաստանում, նրանք ապրում են գլխաւորապէս Տաճկաստանում և մասամբ Ռուսաստանում: Տարբեր կրօնի պատկանող քիւրդները առհասարակ հաշտ աչքով չեն նայում իրար վրայ:

Այդքան ցրուածութեան և ցեղերի բաժանուածութեան պատճառով քիւրդ ցեղերի լեզուն զգալի կերպով տարբերւում է: Համարեա ամեն մի ցեղ ունի իր ուրոյն բարբառը, թէև պիտի ասել, որ բոլոր բարբառներն էլ ընդհանուր ձևերով նման են: Պարսկաստանի քիւրդերի լեզուն խառն է պարսկական և թուրքական բառերով ու դարձուածքներով, իսկ Քիւրդիստանի արևմտեան քիւրդերի լեզուն խառն է արաբական բառերով:

Քիւրդները չունեն սեփական գիր, նրանք փոխ են առել արաբական այբուբէնը, պարսիկների փոփոխած ձևով: Քիւրդները գրեթէ չունեն զրաւոր գրականութիւն, իսկ նրանց բանաւոր բանահիւսութիւնը շատ ճոխ, հարուստ է: Քիւրդները ունեն խորը զգացուած ժողովրդական երգեր. երգն է քիւրդերի միակ գրականութիւնը, ամբողջ վէպեր, դրամաներ է երգում քիւրդ ժողովուրդը:

II

Բաւականանա՞նք այս ընհանուր տեսութեամբ և խօսնա՞նք մասնաւորապէս Պարսկաստանի քիւրդերի մասին:

Հիւսիսային Պարսկաստանի ամբողջ արևմտեան բարձրու-

Թիւնները և գաւառները բռնել են քիւրդները, սկսած ամենահարաւային մասերից մինչև ամենահիւսիսային ծայրերը: Օսմանեան երկրին սահմանակից բարձրութիւններ չկան, ուր բռն դրած չլինեն Պարսկաստանի քիւրդները:

Պարսկաստանի քիւրդներին էլիզէ Ռէկլիւն հաշուում է $1\frac{1}{2}$ միլիոնից աւելի, իսկ ուրիշները գտնում են մօտաւորապէս 1 միլիոն: Դժուար է իհարկէ այդպիսի աստանդական թափառաշրջիկ ցեղի վերաբերութեամբ աւելի ճիշտ թիւ տալ: Պարսկաստանի քիւրդները բռնում են գլխաւորապէս Ուրմիոյ լճի շրջակայ գաւառները և լեռնագոտիները, ինչպէս Սոմայի, Սոուզ-Բուլաղ, Ճարա և իր շրջակայ գիւղերը, Ուրմիոյ ծովակի արևմտեան և հարաւային գաւառակները, օրինակ՝ Մարգաւար, Թարգաւար, Սուլդուզ ևայլն, Խոյ, Դոթուր գաւառամասը, Մակուի խաւութեան ամբողջ արևմտեան մասերը: Քիւրդներ կան նաև Սալմաստ գաւառի շրջակայ բարձրութիւնների վրայ, ինչպէս Հարաուլ լեռների փեշերին ևայլն:

Պարսկաստանի քիւրդների մեծագոյն մասը բռնում են Սոուզ-Բուլաղ և Սոմայի գաւառները: Սոմայի գաւառում հաշուում են մօտաւորապէս 200 գիւղ, իսկ Սոուզ-Բուլաղում և շրջակայքում կան 4—500 քիւրդաբնակ գիւղեր: Բնական է, որ այդ մասը կոչւում է Պարսկական Քիւրդիստան:

Պարսկաստանի քիւրդները բաժանուում են երկու խոշոր դասակարգերի, աշիրէթներ և ոայա: Աշիրէթը կոուռոյ, պատերազմիկ դասակարգն է, իսկ ոայա քիւրդները սրանց հօտերն են, սրանց կերակրող, աշխատող ձեռքերը: Ամեն մի աղա կամ շէյխ անցած իր աշիրէթի գլուխը վարում է իր գործերը և յայտնի իշխանութիւն է վայելում իր աշիրէթի վերաբերութեամբ: Ուրպէսզի ցոյց տանք, թէ որքան շատ են աշիրէթները, մենք կը վերցնենք միայն Սոմայի քիւրդները: Վերևում ասացինք, որ Սոմայում կան 200 գիւղեր: Այդ գիւղերը բաժանուած են 9 աշիրէթների, ինչպէս՝ Փանկցի, Դալլցի, Նիսամցի, Հնարցի, Դաւրիզցի, Փաշիկցի, Խալլֆի, Համդանի և Մադուրցի: Այս իննը դեռ գլխաւոր աշիրէթներն են, կան և մանր աշիրէթներ, որոնք ունեն 50—20 կուռոյներ: Այսպէս ահա Պարսկաստանի բոլոր քիւրդները բաժանուած են մանր և մեծ աշիրէթների: Եւ ընթեմը ամեն մի քիւրդաբնակ գաւառ ունի մի քանի աղանձաւ կառավարիչներ: Այդ աշիրէթներն ունեն և՛ իրանց մեծ աղան, որ համարւում է իրանց փեշաւը: Սոմային ունի տասից աւելի աղաներ, բայց բոլորից մեծը համարւում է Մուսաաֆա աղան, որը միայն ճանաչւում է պարսից կառավարութեան կողմից: Սոմայի և Ճարայի քրդերը թէև բաժանուում են տարբեր աշի-

բէթներէ, բայց կազմուած են կարգար մեծ ցեղի մասերը: Իսկ բոլոր աշիրէթ-կոռուողները կոչուած են ռաւանդ:

Պարսկաստանի միւս քիւրդ աշիրէթներէց յիշենք և մի քանիսը, օրինակ՝ Աւգօի, Մամադի, Հայդարանցի կայլն: Աւգօի աշիրէթը, որի ցեղապետն է յայտնի Ջաֆար-աղան, բռնուած են ծարա բերդաւանը և շրջակայ գիւղերը, թուով մօտաւորապէս 100. բերդը շինուած է բլրի վրայ և շատ յարմար ռազմագիտական դիրք է գրաւել: Մամադիները, որոնց գլխաւորն է Մատօ ռըսպին, բռնուած են Հարաուլ լեռների փեշերը: Մամադիները, թուով շատ քիչ են, մանաւանդ այժմ, երբ նրանք բաւականին ցրուեցին. նրանք հազիւ 20—30 գիւղ լինեն. կարող են միայն տալ հարիւր կոռուողներ, գուցէ և պակաս: Իսկ Հայդարանցի քիւրդերը բռնուած են Մակուի արեւմտեան եզրները, սահմանակից գիւղերը և հազիւ թէ 50 գիւղ լինեն, հաշուած և մի քանի մանր աշիրէթներ: Ղոթուրի քիւրդերը աւելի քիչ են. այնտեղ կայ միայն 18 գիւղ:

Այս բոլոր ցեղերը և աշիրէթները վայելում են սահմանափակ անկախութիւն: Ռայա ժողովուրդը, ինչպէս և՛ աշիրէթները, չեն ճանաչում պարսից կառավարութիւնը, այլ իրանց ցեղապետին, իրանց ռաջուն (աղսախկալ): Իւրաքանչիւր ցեղ պարտաւոր է տալ նշանակուած տուրքը կառավարութեան իր ցեղապետի միջոցով: Ահա դրանով էլ գրեթէ վերջանում է ներսնը կոչուած: Պակաս չեն և այնպիսի օրինակները, որ ցեղապետը որ այդ էլ չեն տուել կառավարութեանը և մնացել են ինքնակալ: Սոմայի քիւրդերը հարկ են տալիս 5000 թուման, 2000 թումանը տալիս են ռայա ժողովուրդները, աշիրէթները: Կան և քիւրդական գաւառներ, ինչպէս Ղոթուր կառավարութեան կողմից առանձին պաշտօնեաներ են նշանակուած, որը կառավարում է և հաւաքում իւրական տուրք:

Սկաստանի քիւրդերը, մանաւանդ պարսկա-տաճկական սահմանագլխում բուն դրած քիւրդերը անընդհատ շարժման մէջ են. յաճախ Պարսկաստանի քիւրդերը անցնում են տաճկան սահմանը, էլի վերադառնում են, և այսպէս շարունակ: Այս ամենքը ամենամեծ պատճառներից մէկը կարելի է հաշուել, որ անհնարին են դարձնում գէթ մօտաւոր թիւ տալու քիւրդերի մասին: Դեռ մի քանի ամիս առաջ Մուստաֆա բէյը՝ հայդարանցիների ցեղապետը պարսից հողի վրայ էր, բայց այժմ անցել է Տաճկաստան: Մակուի ներկայ սարդարը, Մուրթուզա-կուլի խանը իւրացրել էր Մուստաֆա-բէյի գիւղերի մի մասը. վերջինս անկարող լինելով դիմադրել սարդարի ա-

հազիւ ուժին, թողնում է իր գլխաւոր գիւղը՝ Կարէինը և բարձրանում սարերը, իհարկէ՝ յետոյ յարձակուելու դիտաւորութեամբ: Խոյի դատաւոր Ամիր-թումանը կանչում է Մուստաֆա-բէյին հաշտեցնու նպատակով, բայց այնտեղից ղրկում է Թաւրիզ, վալիաթի մօտ: Մուստաֆա-բէյը երկար ժամանակ մնալով Թաւրիզ և տեսնելով որ իրան ուզում են միայն խաբուսիկ յոյսերով օրօրել, թողնում է Թաւրիզը և գնում Մակու, հաւաքում իր աշիրէթները և սկում իր անհատնում յարձակուիները Մակուի խանութեան վրայ: Այս ամառ Մակու և դաժն ժամանակ Մուստաֆա-բէյը մի քանի անգամ յարձակուեց Կարէնի վրայ, ուր սարդարը մարդիկ էր դրել, ջրաղացի մէջ մորթեց 4 թուրքեր, 5 վիրաւորեց, ամբողջ խոտի դէզեր այրեց, որի մէջ երկու մարդ այրուեցին, ձիերի ամբողջ մի երամակ քջեց տարաւ: Մարան-դայլաղ ձորի մէջ բռնեց մի ամբողջ կարաւան, 21 հոգու մորթեց, որոնց մէջ կային մի քանի նշանաւոր պարսիկներ և երկու սէիդ, ամբողջ ապրանքը և ձիերը տարաւ: Դրանով իհարկէ չի վերջանում նրա աւերածը, դեռ երկար շարունակուելու է: Նա ամեն մի յարձակումից յետոյ անցնում է Տաճկաստան և այնտեղ պատըսպարւում, իսկ սարդարը անկարող է հետեւել նրան և անցնել օսմանեան հողը: Սարդարը մի խորամանկ միջոց է ձեռք առել իր երկիր պաշտպանելու և իր թշնամու դէմ կռուելու: Մուստաֆա-բէյի կալուածները Սարդարը յանձնել է նշանաւոր Կոր-Մահմէդ-բէյին, որը նոյնպէս հայդարնցի է և Մուստաֆա-բէյի ոխերիմ թշնամին: Այսպիսով կռուի, արիւնհեղութիւնների ասպարէզը թողնում է սարդարը երկու քիւրդ ցեղապետներին:

Առհասարակ քիւրդ ցեղապետները և աշիրէթները հաշտ աչքով չեն նայում իրար վրայ, միշտ էլ աշիրէթների յարաբերութիւնները լարուած են. քիւրդի այդ թուլութիւնից շատ են օգտուել տաճիկ և պարսիկ կառավարութիւնները: Ով ուժեղ, հզօր է, նրան է և՛ իրաւունքը, և՛ հողը, նրա կողմն է և՛ արդարութիւնը: Այսպէս է տրամաբանում քիւրդի ուղեղը և այդ ընդունում է առաջնորդող դաւանանք: Եւ այդ հանգամանքը յայտնի չափով նպաստում է մի շարք կռիւների, աւերածների առաջնաւորւն: Բայց չպիտի մոռանալ և այն, որ ընդհանուր թշնամու դէմ կռուելիս նրանք հեղտութեամբ կը թողնեն այդ աշիրէթական թշնամութիւնները և կը միանան թշնամուն դէմ դնելու համար:

Պարսկաստանի քիւրդը առհասարակ գեղեցիկ է, բարձրահասակ, սև աչքերով, դուրս ընկած կրծքով, թուխ դէմքով:

Բայց կան և շէկ մագերով, կապոյտ աչքերով, ինչպէս օրինակ Աւգոի ցեղապետ Զաֆար-աղան: Պարսկաստանի քիւրդը սիրում է հագնուել ճոխ, խայտաբղէտ հագուստներ, վառ, փայլուն գոյներ, բարձր գլխարկներ՝ փաթաթուած գոյնզգոյն և շքեղ շալերով ու կազմաներով: Գեղեցիկ կտորից է լինում և նրանց գօտին, որ մի քանի տակ փաթաթում են, իսկ դրա մէջ էլ խրում են դանակներ, եաթաղաններ, ատրճանակներ, նրանք անբաժան են հրացանից և ժապաւէններով դարդարուած նիզակներից: Այսպիսի շքեղութեամբ քիւրդը սիրում է զարդարել և իր ձին, որին քիւրդը աւելի է սիրում, քան իր կնոջը: Քիւրդի զգեստները առհասարակ լայն են կարում, այնքան լայն, որ կարողանան ազատ շարժումներ անել մանաւանդ ձիու վրայ:

Պարսկաստանի քիւրդերը ընդհանրապէս շատ հմուտ են զինավարժութեան մէջ, մանաւանդ նրանք մեծ հմտութեամբ բանեցնում են դաշոյն, նիզակ, նոյնպէս և ղեկավարում են ձիերը: Քիւրդերը հէնց մանուկ հասակից, իբր դպրոցական դասընթաց, վարժուում են զինավարժութեան և ձիավարժութեան մէջ, քաջ գիտնալով, որ դրանք են կազմելու նրա կեանքի անբաժան ընկերները:

Պարսկաստանի քիւրդ կիներն էլ գեղեցիկ է, առողջ, կանոնաւոր և սիրուն կազմուածքով, երկար և սև մագերով: Նրանք էլ իրանց ամուսինների նման սիրում են հագնուել գեղեցիկ և ճոխ: Ընտանեկան գործերին երբէք չի խառնում քիւրդը, այդ թողնուած է կնոջը, քիւրդը տանն անգամ պարապ ժամանակ ձեռքից բաց չի թողնում իր զէնքերը, անդադրում նրանց հետ է խաղում, փորձեր անում, մաքրում, նոր փամփուշտներ լցնում կայլն, իսկ ձին էլ միշտ պատրաստ կանգնած է, որպէսզի վտանգի պարագային իսկոյն տէրը թռչնաւ վրայ և շտապի յարմար դիրք գրաւել ու պաշտպանուել: Նրեք բան չի կարելի տալ ուրիշին, ասում է քիւրդական ասացուածքը, — կինը, զէնքը և ձին:

Քիւրդերի կրօնական արարողութիւնները, օրինակ՝ ամուսնութիւն, թլպատութիւն կայլն, կատարում են շէյխերը և մուլաները: Քիւրդ շէյխը հագնում է ոտից գլուխ մաքուր սպիտակ կտորից զգեստներ. սպիտակ է և նրա գլխի ապարօշը: Քիւրդ շէյխը խաղաղ ժամանակ հոգևոր պետ է, իսկ պատերազմի ժամանակ քաջ զօրապետ է: Շէյխն է, որ թշնամու դէմ դուրս գալիս բարձրացնում է իր յուժկու ձայնը, կոչ անում բոլոր աշիրէթներին, ոտի կանգնեցնում և ինքն էլ՝ որպէս ընդհանուր զօրապետ՝ անցնում է աշիրէթների գլուխը: Ընդհանրապէս հոգևոր պետերը շատ մեծ հեղինակութիւն և դիրք են

վայելում քիւրդերի մէջ: Եթէ շէյխ Մահմուդ Սըդէկը, հոչակաւոր շէյխ Իբահուլլահի որդին, մի կոչ ուղղի Պարսկաստանի ընդհանուր աշիրէթներին, բոլորն էլ ոտի կը կանգնեն, չնայած որ շատ աշիրէթներ կարող են նոյնիսկ նրան հակառակորդ, թշնամի լինել այժմ:

Այդ ընդարձակ տարածութիւնը, ուր այժմ ապրում են քիւրդերը, դարեր առաջ բռնուած էր հայ ժողովրդով: Դեռ մինչև այժմ էլ թէև անցել են ամբողջ դարեր, Սոմայի դաւառում կան հայութեան մնացորդներ,—գերեզմաններ, արձանադրութիւններ, եկեղեցիների բեկորներ: Այժմ Սոմայում կան միայն 4—5 տուն հայեր:

Այս մի քանի տարի է, ինչ դատարկուել է հայերից:

Ե. ՖՐԱՆԳԵԱՆ

(Պերջը յաջորդ համարում)

ԽԵՂՃ ՈՒ ԱՆՈՒՇ ԿՈՐԷԱ *

Մէուլին մօտենալիս Նամ-Սան բլրի վրայից ճանապարհորդը տեսնում է մի մեծ գիւղ ծղօտածածկ կտուրներով: Դժոխուր է հաւատալ, թէ դա Կորէայի մայրաքաղաքն է, բայց նրա ահագին տարածութիւնը, շրջապատող ամրութիւնները, հսկայական դռները կասկած չեն թողնում: Տնակներին նայելով Մէուլին աղքատ է, բայց ոչ տխուր: Խիստ յստակ և նուրբ լոյսի մէջ ողողուած այս աղքատութիւնը ի ցոյց է դրել բոլոր մանրամասնութիւնները:

Ճածրիկ և բարձր այդ կտուրները արևի փայլի տակ յիշեցնում են նստած կատուների Փողոցները գալարւում են

*) Այս վերնազրի տակ պ. Ժորժ Դիւլըօկ հրատարակել է Պարիզում մի հետաքրքիր պատկերազարդ աշխատութիւն Կորէայի մասին: Հեղինակը ուղարկել է իմբադրութեան իր աշխատութիւնը: Ի նկատի ունենալով այն ահագին հետաքրքրութիւնը, որ յարուցանում է ներկայումս Գորէան շնորհիւ Ծայրագոյն Արևելքի անցքերի, մենք թարգմանաբար տալիս ենք պ. Ժորժ Դիւլըօկի գրքի բովանդակութիւնը մեր ընթերցողներին: